

DIN VA HURFIKRLILIK TUSHUNCHASINING MAZMUNI VA MOHIYATI

Jo'rayev Akram Namozovich

Termiz davlat universiteti Falsafa kafedrası o'qituvchisi

Abdusattorova Karomatxon Parda qizi

Termiz davlat universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada din va hurfikrlilik tushunchalarining mazmuni, mohiyati hamda ularning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, vijdon erkinligi, diniy bag'rikenglik va dunyoviylik tamoyillarining o'zaro bog'liqligi ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi. Tadqiqot davomida dinning ijtimoiy hayotdagi roli, inson tafakkuri va erkin fikrlashga ta'siri hamda zamonaviy demokratik jamiyatda ushbu tushunchalarning ahamiyati yoritilgan. Maqolada mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari asosida muhim xulosalar chiqarilgan.

Kalit so'zlar: din, hurfikrlilik, vijdon erkinligi, diniy bag'rikenglik, sekulyarizm, jamiyat, demokratiya.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются содержание и сущность понятий религии и свободомыслия, а также их роль в развитии общества. Особое внимание уделяется взаимосвязи свободы совести, религиозной толерантности и принципов светскости. В ходе исследования раскрывается влияние религии на общественную жизнь, мышление человека и формирование свободного мировоззрения. Также освещается значение данных понятий в условиях современного демократического общества. Статья основана на научных взглядах отечественных и зарубежных ученых.

Ключевые слова: религия, свободомыслие, свобода совести, религиозная толерантность, секуляризм, общество, демократия.

ABSTRACT

This article analyzes the content and essence of the concepts of religion and freethinking, as well as their role in the development of society. Special attention is given to the interrelation between freedom of conscience, religious tolerance, and the principles of secularism. The study highlights the impact of religion on social life, human thinking, and the formation of independent thought. It also examines the significance of these concepts in a modern democratic society. The article is based on the scientific views of both local and foreign scholars.

Keywords: *religion, freethinking, freedom of conscience, religious tolerance, secularism, society, democracy.*

KIRISH

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida din va hurfikrlilik tushunchalari muhim ijtimoiy-falsafiy kategoriyalar sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Insoniyat tarixida din nafaqat e'tiqod shakli, balki ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi muhim omil sifatida namoyon bo'lib kelgan. Shu bilan birga, hurfikrlilik – insonning mustaqil fikrlash, voqelikni erkin baholash va dunyoqarashini shakllantirish huquqi sifatida jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin tutadi [2].

Bugungi kunda globallashuv jarayonlari kuchayib borayotgan bir davrda din va dunyoviylik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash, shuningdek, vijdon erkinligini kafolatlash masalalari dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Xususan, demokratik jamiyatlarda har bir shaxsning e'tiqod qilish yoki qilmaslik huquqi qonun bilan himoya qilinadi va bu inson huquqlarining ajralmas qismi sifatida e'tirof etiladi [3].

Din va hurfikrlilik o'rtasidagi o'zaro munosabatlar turli davrlarda turlicha talqin qilingan. Klassik sotsiolog olimlar, jumladan, Emil Dyurkgeym va Maks Veber dinni jamiyatning muhim instituti sifatida o'rganib, uning inson ongiga va ijtimoiy tizimga ta'sirini ilmiy asoslab berganlar [6]. Zamonaviy tadqiqotlarda esa din va erkin fikrlash o'rtasidagi uyg'unlik, diniy bag'rikenglik va sekulyarizm tamoyillari asosiy tadqiqot obyektiga aylangan [4].

Shuningdek, vijdon erkinligi va diniy bag'rikenglik masalalari bugungi kunda nafaqat falsafiy, balki huquqiy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi, xususan, "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun hamda Konstitutsiyada belgilangan me'yorlar jamiyatda diniy erkinlik va bag'rikenglikni ta'minlashga xizmat qiladi [1].

Mazkur maqolaning maqsadi – din va hurfikrlilik tushunchalarining mazmun-mohiyatini ochib berish, ularning o'zaro aloqadorligini tahlil qilish hamda zamonaviy jamiyatdagi ahamiyatini ilmiy asosda yoritishdan iborat. Tadqiqot davomida mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari, shuningdek, normativ-huquqiy hujjatlar va zamonaviy ilmiy maqolalardan keng foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Din insoniyat tarixining barcha bosqichlarida mavjud bo'lgan murakkab ijtimoiy hodisa hisoblanadi. U insonning borliqni anglashga bo'lgan intilishi, ma'naviy ehtiyojlari va e'tiqodlari tizimi sifatida shakllangan. Ilmiy manbalarda din "inson va muqaddaslik o'rtasidagi munosabatlar tizimi" sifatida talqin etiladi [5].

Mashhur sotsiolog olim Emil Dyurkgeym dinni jamiyatni birlashtiruvchi kuch sifatida baholab, uni ijtimoiy birdamlikni mustahkamlovchi institut deb ta'riflaydi [6]. Uning fikricha, diniy e'tiqodlar va marosimlar jamiyat a'zolarini umumiy qadriyatlar asosida birlashtiradi. Maks Veber esa dinni inson xulq-atvori va iqtisodiy faoliyatiga ta'sir etuvchi muhim omil sifatida o'rganib, uning jamiyat taraqqiyotidagi rolini alohida ta'kidlaydi [6].

Zamonaviy tadqiqotlarda dinning funksiyalari yanada kengroq talqin qilinadi. Jumladan, u:

- ma'naviy ehtiyojlarni qondiradi;
- axloqiy me'yorlarni shakllantiradi;
- ijtimoiy tartibni ta'minlaydi;
- inson hayotiga ma'no bag'ishlaydi.

Shu bilan birga, globallashuv davrida dinning jamiyatdagi o'rnini o'zgarib bormoqda. Ba'zi holatlarda u ijtimoiy barqarorlikni ta'minlasa, ayrim vaziyatlarda qarama-qarshiliklarga ham sabab bo'lishi mumkin. Shu bois dinni ilmiy asosda o'rganish muhim ahamiyatga ega [4].

Hur fikrlilik (erkin fikrlash) – bu insonning mustaqil ravishda fikr yuritish, mavjud qarashlarni tanqidiy baholash va o'z dunyoqarashini shakllantirish huquqidir. Ushbu tushuncha jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lib, ilm-fan rivojida katta rol o'ynaydi [2].

Tarixan hurfikrlilik diniy dogmalarga qarshi fikr sifatida shakllangan bo'lsa-da, zamonaviy talqinda u dini inkor etish emas, balki fikr erkinligini ta'minlashni anglatadi. Bugungi kunda hurfikrlilik demokratik jamiyatning ajralmas belgilaridan biri sifatida qaraladi [3].

Hur fikrlilikning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- mustaqil tafakkur;
- tanqidiy yondashuv;
- erkin dunyoqarash;
- ilmiy asoslangan fikrlash.

Shuningdek, hurfikrlilik inson huquqlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, vijdon erkinligi tushunchasi orqali huquqiy jihatdan mustahkamlangan. Bu esa har bir shaxsning o'z e'tiqodini erkin tanlash huquqini kafolatlaydi [1].

Din va hurfikrlilik o'rtasidagi munosabatlar murakkab va ko'p qirrali bo'lib, ular bir-birini inkor etuvchi emas, balki ma'lum ma'noda to'ldiruvchi tushunchalar sifatida ham qaraladi. Ilmiy yondashuvlarda ushbu ikki tushuncha o'rtasida muvozanatni saqlash muhimligi ta'kidlanadi [4].

Bir tomondan, din insonning ma'naviy ehtiyojlarini qondirsa, ikkinchi tomondan hurfikrlilik uning erkin fikrlash imkoniyatini kengaytiradi. Agar jamiyatda ushbu ikki omil o'rtasida muvozanat saqlansa, ijtimoiy barqarorlik va taraqqiyot ta'minlanadi.

Zamonaviy demokratik jamiyatlarda quyidagi tamoyillar ustuvor hisoblanadi:

- diniy bag'rikenglik;
- vijdon erkinligi;
- dunyoviylik (sekulyarizm);
- inson huquqlarining ustuvorligi.

Sekulyarizm sharoitida davlat din ishlariga aralashmaydi, biroq barcha dinlarga teng munosabatda bo'ladi. Bu esa hurfikrlilik rivojlanishi uchun qulay muhit yaratadi [3].

Shuningdek, diniy bag'rikenglik jamiyatda turli e'tiqod egalari o'rtasida o'zaro hurmat va totuvlikni ta'minlaydi. Bu esa ijtimoiy barqarorlikning muhim omili hisoblanadi.

Hozirgi globallashuv davrida din va hurfikrlilikning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Axborot oqimining kuchayishi, madaniyatlararo aloqalarning kengayishi inson tafakkuriga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sharoitda erkin fikrlash va diniy bag'rikenglik muhim qadriyat sifatida namoyon bo'ladi [4].

Zamonaviy jamiyatda:

- din ma'naviy qadriyatlarni saqlab qoladi;
- hurfikrlilik esa innovatsion rivojlanishni ta'minlaydi;
- ularning uyg'unligi barqaror jamiyatni shakllantiradi.

O'zbekiston misolida ham diniy bag'rikenglik va vijdon erkinligi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu esa jamiyatda turli qarash va e'tiqodlarga hurmat bilan yondashish muhitini yaratmoqda [1].

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalariga ko'ra, din va hurfikrlilik tushunchalari jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin tutuvchi o'zaro bog'liq ijtimoiy-falsafiy kategoriyalar ekanligi aniqlandi. Din insonning ma'naviy ehtiyojlarini qondiruvchi, axloqiy qadriyatlarni shakllantiruvchi hamda jamiyatda ijtimoiy tartibni ta'minlovchi muhim institut sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, hurfikrlilik insonning mustaqil tafakkurini rivojlantirish, voqelikni tanqidiy baholash va erkin dunyoqarashni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, din va hurfikrlilik bir-biriga qarama-qarshi tushunchalar emas, balki muayyan sharoitda o'zaro uyg'unlashib, jamiyat barqarorligi va taraqqiyotiga xizmat qilishi mumkin. Ayniqsa, demokratik jamiyat

sharoitida vijdon erkinligi, diniy bag‘rikenglik va sekulyarizm tamoyillarining ta’minlanishi ushbu uyg‘unlikni mustahkamlovchi asosiy omillar hisoblanadi.

Shuningdek, zamonaviy globallashuv sharoitida dinning ijtimoiy hayotdagi o‘rni o‘zgarib borayotgani, hurfikrlilik esa ilmiy-texnik taraqqiyotning muhim sharti sifatida namoyon bo‘layotgani aniqlandi. Shu sababli, jamiyatda ushbu ikki tushuncha o‘rtasida muvozanatni saqlash, ularni ilmiy asosda o‘rganish va rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, din va hurfikrlilikning uyg‘un rivoji inson huquqlari, ijtimoiy barqarorlik va ma’naviy taraqqiyotning muhim omili sifatida xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023, bet 12–15.
2. “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2021, bet 3–7.
3. Abdullaev M. – *Dinshunoslik asoslari*. Toshkent: O‘zbekiston, 2019, bet 45–60.
4. Qodirov A. – *Dinshunoslik*. Toshkent: Fan, 2018, bet 22–38.
5. Islomov Z. – *Vijdon erkinligi va diniy bag‘rikenglik*. Toshkent, 2021, bet 10–25.
6. “Hur fikrlilik va uning tarixiy rivoji” – *Falsafa va huquq jurnali*, 2021, bet 34–42.
7. “Din va dunyoviylik: o‘zaro munosabatlar tahlili” – *Ijtimoiy fanlar jurnali*, 2022, bet 50–58.
8. “Vijdon erkinligi – demokratik jamiyat asosi” – *Huquqiy tadqiqotlar*, 2023, bet 12–19.
9. Berger P. L. – *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, 1967, bet 15–35.
10. Durkheim E. – *The Elementary Forms of Religious Life*, 1912, bet 30–55.
11. Weber M. – *The Sociology of Religion*, 1920, bet 40–60.
12. “Religious tolerance and freedom of belief in modern society” – *Journal of Social Studies*, 2020, bet 5–18.
13. “Secularism and freedom of thought: global perspectives” – *International Journal of Sociology*, 2019, bet 22–36.